

قانون عفو

(با نگاهی بر قانون مجازات جدید)

www.ketab.ir

مؤلف:

اکبر شهریاری

سروش‌نامه: شهریار، اکبر، ۱۳۶۵ -

عنوان و نام پدیدآور: قانون عفو (با نگاهی بر قانون مجازات جدید)/ مؤلف اکبر شهریار.

مشخصات نشر: تهران - فرهوش - ۱۳۹۶

مشخصات ظاهری: ۱۸۵ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۹۲-۳۵-۵

وضعیت فهرست نویسی: فیفا

موضوع: مجازات - ایران

رده بندی کنگره: ۱۳۹۶ ۲۹قش/۶/۱۹۵BP

رده بندی دیویی: ۳۷۵/۳۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۴۶۴۲۵۳۱

قانون عفو مجازات (جدید)

اکبر شهریار

ناظر فنی: صدیقه الهی

صفحه آرا: معین دلاوری

طراح جلد: علی عشقی

نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ ریال

کلیه حقوق چاپ و نشر مخصوص و محفوظ ناشر است.

آدرس: تهران - میدان انقلاب اسلامی - خیابان کارگر شمالی بالاتر از نصرت - پلاک ۱۱۴۶

تلفن: ۶۶۵۶۹۸۹۱ و ۶۶۹۳۱۶۶۹ دورنگار: ۸۹۷۸۴۵۵۸

وب سایت: www.hamyari.in

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۰
مقدمه.....	۱۳
فصل اول: مبانی عفو.....	۱۹
مبحث اول: مفاهیم، اصطلاحات و تاریخچه تحقیق.....	۲۰
گفتار اول: مفاهیم و اصطلاحات.....	۲۰
بند اول - عفو در کتب لغت فارسی.....	۲۰
بند دوم- عفو در کتب لغت عربی.....	۲۱
بند سوم- عفو در اصطلاح.....	۲۲
بند چهارم- عفو در قرآن کریم.....	۲۶
بند پنجم- عفو از منظر فقها.....	۲۸
بند ششم - عفو عمومی.....	۲۹
بند هفتم - عفو خصوصی.....	۳۱
بند هشتم- قصاص.....	۳۲
بند نهم - حدود.....	۳۴
بند دهم - دیه.....	۳۶
بند یازدهم - تعزیر.....	۳۸
بند دوازدهم - تعریف اقدامات تأمینی و تربیتی.....	۴۱
بند سیزدهم - ولایت فقیه.....	۴۲
گفتار دوم: تاریخچه عفو در حقوق ایران.....	۴۲
بند اول- عفو خصوصی در قوانین جزایی قبل از پیروزی انقلاب اسلامی.....	۴۴
بند دوم- عفو خصوصی در قوانین جزایی پس از پیروزی انقلاب اسلامی.....	۴۵
بند سوم- عفو عمومی در قوانین قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ایران.....	۴۶
بند چهارم- عفو عمومی در قوانین پس از پیروزی انقلاب اسلامی.....	۴۷
مبحث دوم: جایگاه عفو در اسلام و حقوق ایران.....	۵۲
گفتار اول: جواز یا عدم جواز عفو بدوی توسط رهبری.....	۵۹
گفتار دوم: اختیار عفو عمومی با صرف نظر از بند ۱۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی.....	۶۱

۶۳	گفتار سوم: قوانین عادی
۶۵	گفتار چهارم: مستندات فقهی جواز عفو در حقوق اسلام
۶۵	بند اول- آیات
۶۶	بند دوم- روایات
۶۸	بند سوم- اجماع
۶۹	بند چهارم- عقل
۷۰	گفتار پنجم: ارکان و عناصر عفو
۷۰	بند اول- صیغه (مبایله)
۷۱	بند دوم- عفو کنند (عافی)
۷۲	بند سوم- عفو شوند (معذور عنه)
۷۳	بند چهارم- موضوع عفو
۷۴	گفتار ششم: پیشنهاد عفو
۷۴	گفتار هفتم: زمان تقاضای عفو
۷۵	بند اول- اعطای عفو خصوصی پیش از صدور حکم
۷۶	بند دوم- عدم جواز عفو پس از صدور حکم
۷۶	مبحث سوم: عفو محکومان در فقه و حقوق اسلامی
۷۶	گفتار اول: عفو محکومان به حد از نظر فقهی و قوانین موضوعه
۷۸	گفتار دوم: حد زنا
۷۸	بند اول- نظریه جواز عفو در صورت توبه پس از اقرار
۷۹	بند دوم- نظریه جواز عفو در صورت توبه پس از شهادت شهود
۸۰	بند سوم- نظریه جواز عفو در صورت توبه پس از ثبوت جرم
۸۰	بند چهارم- نظریه انحصار عفو، به حد موجب هلاکت
۸۱	بند پنجم- نظریه جواز عفو در صورت ثبوت جرم با اقرار و عدم اعتبار توبه
۸۲	گفتار سوم: حد مسکر
۸۳	گفتار چهارم: حد قذف
۸۴	گفتار پنجم: حد محارب
۸۵	گفتار ششم: حد سرقت
۸۵	بند اول- نظریه عدم جواز عفو

بند دوم - نظریه جواز عفو.....	۸۶
گفتار هشتم: عفو محکومان در قصاص.....	۸۸
گفتار نهم: عفو محکوم در دیات.....	۹۳
بند اول - عفو در صورت وجود ولی دم خاص.....	۹۳
بند دوم - در صورت نبود ولی دم خاص.....	۹۴
بند سوم - نظریه جواز عفو.....	۹۵
بند چهارم - نظریه عدم جواز عفو.....	۹۶
گفتار دهم: عفو محکمین در مجازاتهای تعزیری.....	۹۷
گفتار یازدهم: عفو مجازات‌های تتمیمی و تبعی.....	۱۰۱
گفتار دوازدهم: عفو محکومان به اقدامات تأمینی و تربیتی.....	۱۰۳
گفتار سیزدهم: بررسی تحلیلی تأثیر عفو بر حدود، قصاص، دیات و تعزیرات.....	۱۰۷

فصل دوم: مبانی و شرایط انواع عفو با نگاهی به قانون مجازات اسلامی مصوب سال

۱۳۹۲

مبحث اول: رویه عفو و بخشودگی در حقوق.....	۱۱۱
گفتار اول: انواع عفو.....	۱۱۲
گفتار دوم: رویکرد قانون جدید مجازات به عفو.....	۱۱۵
گفتار سوم: شرایط عفو و رأفت اسلامی.....	۱۱۷
گفتار چهارم: بررسی مبانی عفو عمومی در حقوق موضوعه.....	۱۲۰
گفتار پنجم: انواع عفو عمومی.....	۱۲۲
بند اول - عفو عمومی مطلق.....	۱۲۷
بند دوم - عفو عمومی مقید.....	۱۲۸
بند سوم - عفو عمومی واقعی.....	۱۲۸
بند چهارم - عفو عمومی شخصی.....	۱۲۹
بند پنجم - عفو عمومی خاص.....	۱۲۹
گفتار ششم: آثار عفو عمومی.....	۱۳۰
گفتار هفتم: عفو عمومی و قواعد تکرار جرم.....	۱۳۰
گفتار هشتم: عفو عمومی و قانون آمره.....	۱۳۳
گفتار نهم: بررسی تحلیلی آثار و شرایط عفو عمومی.....	۱۳۴

۱۴۰.....	گفتار دهم: قلمرو عفو عمومی
۱۴۱.....	گفتار دهم: تأثیر عفو عمومی بر حقوق اشخاص
۱۴۳.....	گفتار یازدهم: ارکان عفو عمومی
۱۴۴.....	گفتار دوازدهم: شرایط عفو عمومی
۱۴۷.....	مبحث دوم: انواع عفو خصوصی، مبنای، شرایط و آثار آن
۱۵۰.....	گفتار اول: مبنای عفو خصوصی
۱۵۵.....	گفتار دوم: شرایط عفو خصوصی
۱۵۸.....	گفتار سوم: تشکلات اعطای عفو خصوصی
۱۶۲.....	گفتار چهارم: عفو خصوصی و قانون آمره
۱۶۳.....	گفتار پنجم: استفاده کنندگان از عفو خصوصی
۱۶۴.....	گفتار ششم: آثار عفو خصوصی
۱۶۵.....	گفتار هفتم: قلمرو عفو خصوصی
۱۶۵.....	گفتار هشتم: تأثیر عفو خصوصی در سبب‌های استعفاء ثالث
۱۶۶.....	گفتار نهم: عفو خصوصی و انتقادات وارده بر آن از سوی علمای حقوق
۱۶۷.....	گفتار دهم: آئین عفو خصوصی
۱۶۸.....	گفتار یازدهم: عفو خصوصی در جرایم حدی
۱۶۹.....	گفتار دوازدهم: بررسی آثار عفو خصوصی
۱۷۰.....	گفتار سیزدهم: مقایسه عفو خصوصی با عفو عمومی
۱۷۵.....	نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۱۸۰.....	منابع و مأخذ

پیشگفتار

این کتاب به بررسی مبانی، آثار و شرایط انواع عفو با نگاهی به قانون مجازات مصوب ۱۳۹۲ خواهد پرداخت. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی می‌باشد و گردآوری اطلاعات از طریق کتابخانه ای بوده است. مهمترین هدف تحقیق شناخت مبانی، آثار و شرایط عفو و روشن نمودن ابعاد حقوقی آن با بهره گیری از منابع اسلامی، دیدگاه‌های حقوقدانان، که نتیجه آن، بازگرداندن ثبات، آرامش و امنیت به جامعه و اصلاح مجرم می‌باشد. عفو در یک معنی کلی به دو نوع عفو عمومی و خصوصی تقسیم می‌شود. عفو عمومی به موجب قانون اعطا می‌شود و از موجبات لغو تعقیب است. عفو خصوصی که فقط ناظر به مجازات و از موجبات لغو آن است، توسط بالاترین مقام کشور اعطا می‌شود. در جمهوری اسلامی ایران عفو خصوصی با پیشنهاد رئیس قوه قضائیه و تأیید مقام رهبری صورت می‌گیرد. با توجه به ماده ۹۶ ق.م.ا. عفو محکومان پس از پیشنهاد رئیس قوه قضائیه با مقام رهبری است و طبق ماده ۹۷ ق.م.ا. عفو عمومی تعقیب و دادرسی را موقوف می‌کند، اجرای مجازات موقوف و آثار محکومیت نیز زائل می‌شود. با توجه به ماده ۹۸ ق.م.ا. عفو خصوصی همه آثار محکومیت را منقضی می‌کند؛ لکن تأثیری در پرداخت دیه و جبران خسارت زیان دیده ندارد. عفو عمومی در هر مرحله‌ای از دادرسی‌های کیفری قابل اعمال است در مرحله کشف، تحقیقات مقدماتی، رسیدگی و اجرای حکم، درحالی‌که عفو خصوصی مختص مرحله بعد از صدور حکم قطعی است و پس از آن قابل اعمال نیست. در اهمیت عفو همین بس که از نیکوترین صفات خداوند است و با عمری که به بلندی عمر بشر است، توانسته آتش‌های زیادی را خاموش و فاصله‌های زیادی را نزدیک کند. قرآن که جامع تمام دستورات اخلاقی، اعتقادی و... است، ۳۹ بار در مورد گذشت و بخشش در قالب کلمه «عفو» سخن گفته است.

از جمله این موارد، عفو، گذشت، ایثار، دوستی و محبت و... بطور گسترده و مکرر در آیات قرآن مورد سفارش واقع شده‌اند. این توجه به عفو در آیات قرآن گاه به صورت امر مستقیم به داشتن چنین فضایی برای انسان است، گاه به صورت داستان‌ها و تمثیل‌ها و گاه به صورت کنایه به این گونه اخلاقیات توجه شده و همگان را به انجام آن‌ها تشویق فرموده است.

مسئله‌ی عفو و ارزش و جایگاه آن هم از جمله این ستاره‌های درخشان آسمان وحی است که به خاطر زیبایی و تأییدات مثبت فراوان عفو برای فرد و جامعه، در تمام ابعاد مختلف اعم از دنیوی و اخروی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و... باعث شد تا موضوع را از دیدگاه آیات قرآن و حقوق مجازات اسلامی مورد بررسی قرار دهیم.

با توجه به اینکه چگونگی اعمال عفو نسبت به محکومان، با سیاست جنایی یک نظام ارتباط مستقیم دارد و تبیین دقیق حدود و ثغور و به کارگیری درست آن، می‌تواند در بهبود سیاست جنایی اثر مثبتی داشته باشد.

نکته دیگر اینکه، بر اساس رویکرد انقلاب اسلامی و برپایی حکومت اسلامی ایران، حذف قوانین و مقررات مغایر با ارزش‌های شرعی و جای‌گزینی احکام اسلامی در رأس اهداف دستگاه‌های قانون‌گذاری کشور قرار گرفت. در این راستا، بیشترین دگرگونی در بخش مقررات جزایی به وجود آمده است، ولی نداشتن تجربه‌ی کافی در قانون‌گذاری و در مواردی شتاب در تصویب و نسخ قوانین، موجب کاستی‌ها و نقص‌ها در قوانین شده؛ به گونه‌ای که ابهام‌ها و پرسش‌های زیادی را در پی داشته است.

موضوع عفو نیز از این قاعده مستثنا نیست؛ در قانون اساسی نظام اسلامی که فقیه جامع الشرایط در آن به عنوان ولی امر سرپرستی امور جامعه را بر عهده دارد، عفو و تخفیف مجازات محکومان جزو اختیارات ولی امر قرار گرفت و در قوانین عادی نیز منعکس شد، ولی بسیاری از زوایای بحث در پرده ابهام و اجمال است. نویسندگان حقوق نیز کمتر به این بحث پرداخته‌اند و یا با اشاره‌های گذرا از بحث عفو محکومان توسط ولی امر گذشته‌اند.

از طرفی، فقها نیز بحث مستقل و منسجمی در این باره نداشته‌اند؛ هر چند در ابواب مختلف، به صورت پراکنده و به مناسبت، به این موضوع پرداخته‌اند. بنابراین، به نظر می‌رسد - انجام پژوهشی که بتواند با بررسی قوانین در این زمینه، ضمن تشریح ابعاد، مبانی، شرایط و آثار عفو، نواقص و کاستی‌های قوانین را استخراج کند و با عرضه آنها به فقه غنی امامیه ابعاد

۱- موضوع آن فراهم ساختن امکان ارائه بهترین شیوه تدوین قواعد و مقررات موضوعه در سایه داده‌ها و یافته‌های علم جرم‌شناختی است.

مبهم آن را روشن کند و پیشنهاد درستی برای رفع نواقص و کاستی‌ها بدهد، لازم و ضروری است.

www.ketab.ir

مقدمه

یکی از واکنش‌های طبیعی و ابتدایی در برابر مجرم و قانون شکن در همه دوره‌ها و جوامع گوناگون، تنبیه و مجازات است، ولی از دیرباز در کنار مجازات، مقوله عفو نیز مطرح بوده و افرادی که مرتکب جرم می‌شدند، در مواردی و با شرایطی خاص مورد عفو قرار می‌گرفتند. عفو از گذشته‌های بسیار دور در جوامع گوناگون، ادیان و قبایل مطرح بوده و به صورت‌های مختلف اعمال می‌شده است.

عفو و بخشودگی در آموزه‌های اسلامی و در آیات الهی و روایات وارده از معصومین علیه السلام مورد تأکیدات فراوان قرار گرفته است و به همین دلیل دستگاه قضایی اهتمام ویژه‌ای نسبت به آن دارد. ایرنهاد از صدر اسلام تاکنون استمرار داشته است و اندوخته‌ای گرانبهاست که می‌تواند مجازات‌گرایی تربیتی را تعدیل کند و مجازات را هر چه بیشتر در خدمت اصلاح مجرم قرار دهد. براین اساس قانون مجازات اسلامی ایران در بند ۱۱ اصل ۱۱۰ موضوع عفو را به عنوان یکی از اختیارات رهبری نظام و مجلس جمهوری اسلامی ایران برشمرده است.

عفو یکی از امتیازاتی است که برای مجرمان، متهمان در نظام کیفری در نظر گرفته شده است. اصولاً عفو به دو نوع عمومی و خصوصی قابل تقسیم است و مراجع صادرکننده آن متفاوت هستند. در احکام شریعت حد، قصاص و... داریم، اما در کنار این دانه از مجازات‌ها، توبه و عفو هم داریم که قانون مجازات اسلامی رویکردی تعادلی در این باره پیش گرفته است. هدف از ایجاد تأسیس معافیت از کیفر، اصلاح بزهکار و تشویق او به داشتن رفتار مناسب و قانونمند است، به همین دلیل با وجود اینکه احراز مجرمیت می‌شود، دادگاه بزهکار را از کیفر معاف می‌کند؛ البته به شرط آن که در مدت معین مرتکب جرم جدیدی نشود.

عفو در اصطلاح حقوق کیفری، به معنای اقدامی است که با تصویب نهادهای حکومتی اعم از نهاد رهبری، مجلس قانونگذاری به منظور موقوف کردن تعقیب، دادرسی، اجرای حکم، مجازات و رفع آثار محکومیت از سجل کیفری است. اقسام بخشودگی؛ شامل عفو عمومی (عام) و عفو خصوصی (خاص) است. عفو عمومی عبارت است از اینکه قانون‌گذار که خود مرجع تعیین جرم و مجازات می‌باشد با وضع قانون جدید وصف مجرمانه را از اعمالی که جرم بوده یا سلب

یا تعقیب و مجازات عمل مجرمانه ارتكابی را منع می‌کند؛ اما عفو خصوصی عبارت است از این که بالاترین مقام کشور در مورد شخص یا اشخاص خاصی اعمال گذشت کرده و موجب می‌شود که تمامی یا قسمتی از مجازات عفو شود.

بنابراین عفو عمومی توسط قانونگذار اعطا می‌شود و نیازمند قانون خصوصی است، ولی عفو خصوصی نیاز به قانون نداشته و توسط بالاترین مقام کشور صورت می‌گیرد. عفو خصوصی مربوط به اشخاص خاص و قید شده در عفونامه است و موجب از بین رفتن سوءپیشینه کیفری مجرمان نمی‌گردد. تنها اثر این نوع عفو عدم مجازات مجرم است؛ اما درخصوص عفو عمومی باید خاطرنشان ساخت که این نوع عفو از طریق مجلس قانون‌گذاری و به موجب قانون انجام می‌شود. امروزه بیان صریح بنظران در خصوص نوع عفو و کیفیت اعطای آن اختلاف نظر وجود دارد و هنوز این تردید بر دود که آیا عفو اعطایی توسط عالیترین مقام، از نوع عفو عمومی است یا خصوصی؟

برای مجازات، به عنوان واکنشی برای مقابله با جرم، اهداف مختلفی بیان شده، ولی به یقین از مهم‌ترین اهداف آن، آرامش و امنیت به حساب می‌آید. اصلاح مجرم است و نمی‌توان گفت که همیشه و در هر شرایطی پیگرد و محاکمه مجرمان بهترین شیوه ایجاد امنیت در جامعه است، بلکه گاهی به فراموشی سپردن جرم‌هایی معین که در شرایط خاص انجام شده‌اند، مصلحت جامعه را بهتر تأمین می‌کند.

همچنین تردیدی نیست که حتی پس از محاکمه و صدور حکم در همواره اجرای مجازات یا کامل کردن آن بهترین و مؤثرترین شیوه اصلاح مجرم نیست؛ زیرا جرم مجرم در مدت دستگیری و محاکمه یا تحمل مقداری از مجازات، از کرده خویش پشیمان شده باشد. در این صورت، اجرای مجازات به ویژه حبس، ممکن است آثار مخرب و نامطلوبی بر جای گذارد و قرار گرفتن محکوم در جو مسموم زندان و هم‌جواری با مجرمان حرفه‌ای او را به سوی ارتكاب جرم در آینده سوق دهد.

بنابراین با اجرای مجازات، این امکان وجود دارد که محکوم حیثیت اجتماعی خویش را برپا داشته ببیند. از این رو، انگیزه‌ای را که پیش از آن برای حفظ حیثیت داشت و او را از

ارتکاب جرم باز می داشت، از دست می دهد. در چنین مواردی که مجازات کارایی خویش را از دست می دهد و گاه مفاسدی را نیز در پی دارد، نوبت اعمال موارد دیگری چون تعلیق، آزادی مشروط و عفو می رسد که به کار بردن درست و به جای آنها می تواند اهدافی را که از اعمال مجازات انتظار می رفت به گونه بهتری تأمین کند.

در نظام کیفری اسلام که نظام احسن و اکمل است، حق عفو به رسمیت شناخته شده و اختیار عفو، در مواردی که مصلحت باشد یا مفسده ای بر آن مترتب نشود، به ولی امر و امام جامعه تفویض شده است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷، اختیار ولی امر در عفو محکومان در قوانین مختلف انعکاس یافت.

عفو در قانون جزایی ایران، یکی از تاسیسات حقوقی حقوق جزا است که براساس آن حاکم یا قوه مقننه می تواند بر اساس شرایط خاص یا در جریان بروز پدیده های خاص محکوم را از تحمل ادامه محکومیت باز دارد. دلیل از تعقیب و دادرسی پیگیری و رسیدگی و محاکمه را متوقف نماید. تأسیس فوق یکی از جهات شرط انعوائی عمومی است. آثار انواع عفو شامل زوال دعوی عمومی، اثر عفو زمان تعقیب و صدور حکم، انقراض عمومی بر حقوق زیان دیده و تأثیر عفو عمومی در آثار محکومیت کیفری است. بنابراین در قوانین عادی موضوع عفو پیش بینی شده است، از جمله مواد ۹۶ و ۹۸ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ و آیین نامه کمیسیون عفو و تخفیف مجازات محکومان مصوب ۱۳۸۷، در حوزه اجرای مبنای عمل کمیسیون عفو و بخشودگی قوه قضاییه است.

اصلاح مجرمان از اهداف اعمال مجازات ها در نظام های کیفری دنیا و از جمله آن در نظام کیفری کشور ما محسوب می شود و به همین دلیل باید این موضوع را مد نظر قرار داد که میزان، نوع و کیفیت مجازات ها به گونه ای باشد که مجرم اصلاح و جامعه پذیر شود. با در نظر گرفتن این هدف، باید پذیرفت که منصفانه نیست، مجرمی که پیش از اعمال مجازات و بعد از ارتکاب جرم، از ارتکاب عمل خود پشیمان و برای جبران آن پیش قدم می شود، به اندازه سایر مجرمان مجازات شود.